

Bjørn Bering

Innlegg på jubileumsseminar i Landslaget for lokal- og privatarkiv, Trondheim
25.4.2012.

MED LLP MOT FREMTIDENS ARKIVLANDSKAP?

Jeg takker for invitasjonen, som jeg satte pris på. Oppdraget er å si noe om LLP som faglig-politisk interesseorganisasjon mot et framtidig arkivlandskap.

Metaforen “landskap” peker mot struktur, institusjonelt og forvaltningsmessig. Institusjon, organisasjon er virkemidler og ikke noe mål i seg selv. Spørsmålet er med andre ord: Hvilke verdier, funksjoner og tjenester er særlig viktige å styrke i arkiv-Norge; og hva slags institusjonslandskap er tjenlig for å drive fram en ønsket utvikling. Hver enkelt av oss har oppfatninger om dette, som ligger til grunn for hva vi i neste omgang mener LLP bør engasjere seg i og prioritere.

Det felles grunnlaget er LLPs formål:

1 Føremål

Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP) sitt føremål er å fremje vern og formidling av kommunalt og privat arkivtilfang i Noreg og heve det faglege nivået på dette arbeidet.

Kulturrådet skal delta i diskusjoner om arkivsektoren utviklingsbehov. Jeg oppfatter likevel at jeg står her nå som LLP-mann gjennom det meste av organisasjonens historie (selv om jeg ikke hører til The founding Fathers and Mothers i Ås og Sogndal i 1986 - 87), men jeg representerer ikke lenger en medlemsinstitusjon.

I månedene etter den svarte dagen i juli 2011, har vi alle gått runder på hva som er viktig og mindre viktig, og hvilke verdier som ligger til grunn for vårt engasjement, også i arbeidet og yrket. Det har vel for mange vært spørsmål om å kunne holde oppe engasjementet og motivasjonen. Når vi skal tenke om fremtiden i vårt smale laug av arkivarer, kan det være nyttig å minne hverandre på hvilke demokratiske og kulturelle verdier som samfunnets arkiver representerer og kan representere hvis vi får til en god utvikling av faginstusjonene og i sektoren. Arkivenes og sektorens fremtid ligger i at disse verdiene styrkes:

Gode arkiver er avgjørende for at myndigheter og forvaltning skal kunne dokumentere sin virksomhet, de er forutsetninger for åpenhet, etterrettelighet og demokratisk kontroll. Arkivene både i offentlig og privat virksomhet er baser for historisk perspektiv og kontinuitet i virksomheten, samtidig som de dokumenterer interesser og rettigheter til enkeltmennesker og grupper av mennesker. Arkivene er ved det ledd i demokratiets og rettsstatens infrastruktur. Dette er store ord om en liten sektor, men alle erfarne arkivarer kan komme opp med eksempler på at det faktisk er slik.

Arkivene - analoge og digitale - har også noen særlige verdier som primærkilder til kunnskap om historie og kultur. Det som gjør arkivene unike, er ikke dokumentenes generelle funksjon som bærere av informasjon, men deres direkte tilknytning til aktiviteter og beslutningsprosesser i de virksomhetene som har skapt dokumentene. Stilt overfor den eksplosivt økende flommen av informasjon og ytringer på nettet eller i skyen, vil det være denne unike og spesifikke kildeverdien til arkivdokumenter - og som skiller den fra andre dokumenter og kildetyper - som kan begrunne at vi bevarer og formidler arkiv. Vi trenger arkiv mer enn noen gang i en virkelighet der vi ellers har mer enn nok av informasjon og dokumenter.

I informasjonsskyen finner vi stoff til å konstruere hvilke som helst “fortellinger” (som det heter i vår post-postmoderne tid) om fortid og samfunn. Arkivene, når de finnes og er lagt til rette i sine kontekster, begrenser rommet for ukritiske konstruksjoner. En tendens ved internettsamfunnet er at kildeforståelse, blant annet forståelsen av skillet mellom primær og sekundærkilder, og systematisk kildekritikk, blir trent tilbake som krav til arbeid med å utvide kunnskaper og innsikt. (1) Enkel og samlet tilgang til arkiver fra ulike sektorer i samfunnet er en viktig motvekt. (2) Sammenheng mellom bevaring, forskning og formidling er en annen. (3) Åpne møteplasser for dialoger og konfrontasjon er en tredje. I utviklingen av disse tre dimensjonene ved en faginstitusjon for arkiv ligger skissen til vårt fremtidige arkivlandskap.

Det kreves mer teoretisk arbeid og forskning som grunnlag for en slik institusjonsutvikling. Men kanskje er det viktigere at vi holder oppe ideutvekslingen på tvers av institusjonstyper, forvaltningstilknytning og geografi. Dette må være en sentral del av LLPs virksomhet.

LLPs formålsformulering peker mot at LLP engasjerer seg i det kultur- og forvaltningspolitiske grunnlaget for å utvikle arkiv som institusjonell struktur og som sektor. LLP bør i større grad gjøre seg gjeldende direkte mot regjering og Storting i slike spørsmål, slik Museumsforbundet og Norsk bibliotekforening har gjort lenge, dvs. i aktivitet mot stortingsmeldinger, statsbudsjett og lovarbeid. Jeg er klar over at sammenligningen med disse organisasjonene – som har heltidstilsatte talspersoner – er urettferdig, men mener likevel at selve hovedutfordringen for LLP nå er å bli tydeligere som fagpolitisk aktør på vegne av sektoren og medlemmene.

LLP har en viktig rolle som møteplass for å samtale om utviklingsmål i arkivsektoren, og da særlig om tre temaområder, som jeg har vært inne på:

1. Om arkivsektorens verdigrunnlag, og hvilke prioritering av tjenester og oppgaver som vil kunne styrke disse verdiene. Noen vil kanskje ha et eksempel på at dette ikke er tom teori; så gjerne det:

Arkivsektoren og myndighetene har de siste 40 årene ikke forhindret at en rekke arkiver fra private barnehjem og deres eierorganisasjoner – med helt vital dokumentasjon av enkeltmenneskers og grupper av menneskers interesser, psykologiske og rettslige – har gått tapt. Nå har vi fasiten: enten har vi ikke vært oppmerksomme på disse arkivene eller vi har ikke brydd oss. Samtidig har vi brukt mye ressurser og arbeidstid på andre oppgaver, som f.eks. å serve slektsforskere stadig bedre i bruk av godt kjente og drøvtygde arkiv.

Når enkeltpersoner likevel har tatt initiativ til å sikre arkivet etter eksempelvis Misjon blant hjemløse (E. Røsjø) eller etter Sogn barnehjem (H. Kleppa) har det langt på vei vært som aktivister uten oppdrag fra eiere og myndigheter. Det store tankekorset her er at vi samtidig har profilert arkiv som tjeneste for utsatte, sårbare og umyndiggjorte grupper og som garanti for rettighetsdokumentasjon. Det har vært avstand mellom retorikk og praksis.

LLP har ingen entydig dårlig historie på dette feltet. Organisasjonen har vært ideskaper og eier for flere prosjekter som har utdypet arkivenes verdigrunnlag: “Minoriteter i offentlige arkiver – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver” (jfr. ABM-skrift nr. 65) har noen dimensjoner som utfordrer arkivsektorens verdier og prioritering. Prosjektet er samtidig eksempel på hvor nødvendig det er med godt samspill mellom Kulturrådet og LLP for å få til nytenking. Mer av slikt!

2. Forståelsen av arkiv som kildemateriale og som dokumentasjon. Dette er langhalm og lærebokstoff, vil kanskje noen si? Tvert i mot; dette tenker og snakker vi alt for lite om. Arkivarene har, slik jeg opplever det, vært for ukritiske overfor postmoderne formuleringer om arkiv - både arkivdanning og bevaring - som resultat av maktutøvelse, og om historiefortelling som uttrykk for subjektive interesser. Og arkivarene selv bruker ofte begrepet dokumentasjon om arkivdokumentene i seg selv, uten å fremheve at verdi som dokumentasjon blir framkalt gjennom systematisk kildekritikk. Det er synd, for etter hvert som arkivarene har utvidet sin kunnskap om arkivdokumentenes opphavsmessige og funksjonelle kontekster, burde vi ha mye å tilføre den historiefaglige kildeforståelsen og -kritikken.

LLP har vært på sitt beste når organisasjonen har tatt et kritisk perspektiv på fagtradisjon og praksis inn i diskusjoner om bevaring og kassasjon, eller om regionale bevaringsplaner eller om institusjonsutvikling. Det kan kanskje sies at det er enkeltpersoner som har bidratt mer enn organisasjonen i disse sammenhengene, men vi kjenner igjen profilene fra LLPs styrer og miljø.

3. Hva slags institusjoner og infrastrukturer kan synliggjøre og styrke disse verdiene ved arkiv?

LLPs plattform for utvikling av arkivlandskapet har, slik jeg oppfatter det, gått fra et tydelig og felles idegrunnlag og en visjon ca. 1986 – ca. 1999, og til en annen og ny, gradvis utviklet fram til ca. år 2004.

Overskriften for denne utviklingen kan være:

Fra lokalhistoriske arkiv til sterke regionale arkivinstitusjoner.

Mot slutten av 1970-tallet ble begrepet lokale arkiver en sentral referanse i diskusjonen om hva samfunnet skal med sine arkiver. Interesseområdet ble utvidet mot usynliggjorte grupper, mot sosial historie, mot samtiden – og mot et

bredere kildegrunnlag. Dette falt sammen med en økende interesse i den lokalhistoriske bevegelsen for å arbeide med kilder i eget lokalsamfunn. Stikkordene var de samme som for økomuseene: nærmiljø, lokale tilhørigheter, deltagelse, undervisning, kritisk dialog, samspill mellom amatører og profesjonelle.

Tankene om øko-institusjonen og om det lokalhistoriske arkivet fikk avgjørende betydning for endringer i arkivlandskapet. Alle som var engasjert i utviklingen av regionalt arkivarbeid på 1980-tallet, tok inntrykk fra ideer om dokumentasjonssentra, møteplasser og historiske verksteder.

Den sentrale referansen var Try-komiteens innstilling om lokalhistoriske samlinger/arkiver (1983/84). Innstillingen la opp til en fleksibel utprøving av fire regionale hovedmodeller basert på eksisterende løsninger.

Merk at Try-komiteen knyttet tanken om lokalhistoriske arkiv til ulike modeller for regional samordning. Det var mye her som pekte framover mot Nysæter-komiteen og mot en type regional konsolidering, som står sterkt i arkivmiljøet i dag. Try-komiteens utviklingsmodeller danner bakteppet for det mangfoldige landskapet vi da var i ferd med å få, og fikk, de neste 20 årene.

Kulturrådet ga sin tilslutning til Try-utvalgets forslag og fulgte i de følgende årene opp med støtte til utvikling og satsinger i 32 lokale og regionale arkivinstitusjoner. I dette lå også en invitasjon til initiativer regionalt, både til distriktsmuseer, distriktshøyskolene og statsarkivene – og til fylkeskommunene spesielt.

Denne historien var gått i glemmeboken da ABM-meldingen ble skrevet i 1999-2000; i hvert fall sto det ikke om dette i kapitlene om arkiv. Men Kulturrådet gikk altså inn i en rolle som utviklingsaktør, stimulerte til oppfølging av Try-

komiteens forlag i ulike deler av landet og satte inn betydelige midler. Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane som fikk meg inn i arkivarbeid, startet som et prosjekt finansiert av Kulturrådet.

Try-komiteen knyttet sammen tanken om det lokallistoriske arkiv med ulike modeller for regional konsolidering. Det er derfor en kontinuitet fra Try til Nysæter, som jeg har inntrykk av at mange ikke er klar over i dag.

Hovedkonseptet i Nysæterutvalget i 2004 om sterke regionale institusjoner som arbeider med bredden i samfunnets arkiv, står så sterkt i LLP at det kan være styrende for organisasjonens forslag overfor faglige og politiske myndigheter. Men hvilke forvaltningstilknytninger som skal være ramme for konsolidering, er det nok ikke like stor enighet om.

Uenighetene – eller i hvert fall ulikheter i vektleggingen – er større nå enn i aktivistgjengen fra 1986. Uenighet eller spenninger i synspunkter om hva slags utvikling sektoren har behov for, blir et problem først når uenighet ikke blir diskutert åpent. Da blir det også vanskelig for styret å være aktive og tydelige på medlemmenes vegne, enten det er overfor departementet i det pågående arbeidet med stortingsmelding om samfunnets arkiver eller i høringer i Stortinget.

Alternative modeller for sterke regionale institusjoner

Nysæter-utvalget gikk i 2005 inn for at det på sikt skulle etableres et nettverk av sterke regionale arkivinstitusjoner som innen et geografisk område skulle ha det samlede ansvaret for bevaring og formidling av arkivmateriale fra både statlige, fylkeskommunale, kommunale og private arkiv.

Utvalget skisserte konkret tre ulike modeller som ble kalt *IKA-modellen*, *Arkivsentermodellen* og *Regionalarkivmodellen*, der de to første modellene ble sett på som skritt på veien mot en realisering av regionalarkivmodellen. Både

IKA- og Arkivsentermodellene bygger videre på dagens organisasjonsstruktur med selvstendige arkivinstitusjoner for hvert forvaltningsnivå.

Regionalarkivmodellen innebærer en institusjonstype som har ansvar for og bevarer arkivmateriale fra alle offentlige forvaltningsnivåer og fra privat sektor.

Utvalget konkluderer med at det på sikt er regionalarkiv-modellen som representerer den beste organisatoriske løsningen for et fremtidsrettet regionalt arkivarbeid. Det mangler mye på at regionalarkivmodellen er ferdig beskrevet, og det er ikke skissert noen prosess for en omorganisering. Det må være et viktig mål for arbeidet med stortingsmeldingen å ta opp igjen denne tråden og føre arbeidet et stykke videre. På departementets høringsseminar om stortingsmeldingen var det en entydig oppfordring fra LLPs medlemmer at Nysæter-utvalgets innstilling blir hentet fram og fulgt opp i meldingen.

Slik situasjonen er nå, vil jeg tro arkiv-Norge er tjent med å prøve ut ulike modeller for sterkere regionale institusjoner, med utgangspunkt i de institusjonene vi har i dag. Det er å håpe at Stortingsmeldingen – om den ikke vurderer en gjennomgående arkivreform i tråd med museumsreformen – legger opp til å sette ressurser inn i slike forsøk, slik Kulturrådet gjorde i oppfølging av Try-komiteen, men da på et helt annet nivå og med målsettinger på landsplan. Kanskje det fortsatt er mulig for LLP å medvirke til at meldingen foreslår dette?

Uansett har LLP spennende utfordringer i å påvirke utviklingen. Det er lett å komme bakpå: Et defensivt scenario – og absolutt mulig, er jeg redd - er at det ikke gjøres noe for å stimulere til mer allsidige og kompetente institusjoner, samtidig med at vi går inn en prosess med avvikling av fylkeskommunene som forvaltningsnivå. Det vil kunne bli en prøve på samhold og solidaritet mellom statlige, kommunale, fylkeskommunale og private arkivinstitusjoner. Dette er et forvittringsscenario der sektoren kan komme til å miste ressurser og kompetanse.

Et annet scenario er at LLP står samlet om å bidra til å konsolidere, samordne og styrke de institusjonene vi har i dag. Uansett modeller må det innebære at vi får større og sterkere fagmiljøer og institusjoner som arbeider med bredden i samfunnets arkiver.

Oppsummeringsvis er min liste ganske lang, over virkemidler og tiltak som LLP kan vurdere å fronte. Samlet sett peker de mot fornyelse av arkivlandskapet:

a. Juridiske

1. revisjon av lov om arkiv med forskrifter

- forankre i forskrift kommunale arkivinstitusjoners myndighet til å utforme retningslinjer for bevaring av kommunale arkiv, med konkrete bevaringspåbud
- styrke myndigheten til kommunale arkivinstitusjoner til å gi forskerinnsyn i arkiv
- revidere/styrke bestemmelsene i arkivloven om sikring av verneverdig privatarkiv
- klarere plassering av ansvar for å sikre privatarkiv, ut fra arkivlovens formålsparagraf, tydelig ansvarsdeling mellom forvaltningsnivåene
- vurdere egen forskrift til arkivloven for privatarkiv

2. gjennomgå og samordne bestemmelser med relevans for privatarkiv i ulike lover; særlig om taushetsplikt, om innsyn og om rett til arkivdokumentasjon av egne rettigheter og interesser

b. Organisasjonsmessige

1. utprøving av modeller for sterkere regionale arkivinstitusjoner, som arbeider med statlige, kommunale og private arkiv – og som formidler disse i sammenheng. Gi Kulturrådet et tydelig oppdrag om å stimulere

og finansiere slike forsøk, jfr. ABM-utviklings rolle i museumsreformen.

2. etablere nasjonale og regionale fellestløsninger og kompetansemiljøer for digitalisering, langtidsbevaring og formidling
3. nedsette digitaliseringsråd (som foreslått i Digitaliseringsmeldingen) med særlig ansvar for å trekke ikke-statlig arkivsektor og museene inn i digitaliseringsløftet
4. videreføring av arbeidet med regionale samhandlingsplaner for privatarkiv, særlig med hensyn til god arbeidsdeling mellom stat, fylke og kommuner
5. stimulere til samarbeidsprosjekter og avtaler mellom private arkivskapere (eks. næringslivsorganisasjoner) og ulike arkivinstitusjoner

c. Økonomiske

1. gi driftsstøtte over statsbudsjettet til flere ikke-statlige arkivinstitusjoner som arbeider med privatarkiv (i tillegg til de to som står der i dag: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek og Misjonsarkivet i Stavanger)
2. nedfelle mål og krav til resultater/rapportering for arbeidet med privatarkiver i tilskuddsbrev til museene (og noen bibliotek) på statsbudsjettet, som bevarer arkiv
3. styrke Arkivverkets ressurser til arbeidet med privatarkiv, høyere prioritering internt i Arkivverket av dette arbeidsfeltet
4. eget innsatsprogram for digitalisering av kommunale arkiv og privatarkiv (midler som arkivinstitusjoner kan søke på)
5. opptrapping av støtteordningen for privatarkiv, fra dagens to millioner til (minimum) 10 millioner de neste fem år. Bruk av ordningen i

Kulturrådet skal knyttes til en konkret plan med kvantitative og kvalitative mål og med målbare resultatindikatorer

6. støtte til utviklingsprosjekter for bevaring og tilgjengeliggjøring av elektronisk skapte arkiv, herunder for utvikling av verktøy og fellesløsninger; høyere prioritering av dette utviklingsarbeidet i Kulturrådet

Dette er noen tiltak, som peker mot fornyelse av arkivlandskapet. Alle dere er nok ikke enig med meg i alt dette; og dere har sikkert flere og andre forslag. Mine forslag peker ikke nødvendigvis mot en egentlig og landsomfattende strukturreform. Jeg er ikke sikker på om vi er enige om at vi trenger en slik, hva en reform skal ta sikte på, eller hva som er realistisk å få til.

Det er slike utfordringer og diskusjoner som binder sammen en faglig-politisk interesseorganisasjon som LLP. Slik jeg ser det, er det mer behov for organisasjonen enn noen gang.